

Kulttuurin ja historia-tieteen äärillä

Kulttuurihistoriallinen katse. Toim. Heli Rantala ja Sakari Ollitervo. Cultural History – Kulttuurihistoria 8, k&h, Turun yliopisto, Tampere 2010. 407 s.

■ Turkulaisesta kulttuurihistoriallista koulukunnasta vaikuttuneet tutkijat ovat koonneet kiinnostavan teoksen *Kulttuurihistoriallinen katse*. Aivan turhanaikaisia teemoja kirjan aiheeksi ei ole kerätty. Mitä on kulttuuri ja mitä on kulttuurihistorian tutkimus? Kirjoittajat ovat ottaneet tehtäväkseen valottaa kulttuurihistoriallisen tutkimuksen tilaa sekä sitä, mitä teoreettisia ja metodologisia ratkaisuja alan keskustelussa on viime aikoina tarjottu.

Kaikkiaan kahdeksantoista tutkijaa luovat kulttuurihistoriallisia katseita kuudessatoista artikkelissa. Kukin kirjoittaja ansaitsisi pääajatuksensa tulla tässäkin esitellyksi mutta sel-laista ei tila suo. Kirjan vahvin

osa sisältyy mielestäni ensimmäiseen osaa ”Mitä on kulttuuri”. Käsitellyt asiat kuvaavat kulttuurihistorian aiheita laajemmin historiatieteellisen tutkimuksen yleisiä näkökohtia. Kulttuurin ja kulttuurihistorian määritelmistä kirjoittavat Heli Rantala, Kari Kallioniemi, Kimi Kärki, Anne Ollila, Harri Kiiskinen ja Riitta Laitinen. Oleellisia huomiota tästä teemasta löytyy niin ikään Marjo Kaartisen ja Marja Tuomisen artikkeleista kirjan muissa osissa. Lähtökohtia pohtiessa käy ilmi, että enempiä lähdeaineisto kuin metodologia eivät määrittele tutkimusalaa kulttuurihistoriaksi.

Inhorealistisempi tarkastelija olisi voinut pohtia myös sitä, että tieteenalan määritelmää ja periaatteita säätelevät paljon tieteen valtapoliittiset, institutionaaliset ja kulttuuriset seikat, vaikka niitä on tutkittu perin vähän edes yksittäisillä oppialoilla. Ehkäpä juuri institutionaaliset sovinnaisuudet määrittävät yhden tutkijan työn kulttuurihistoriaksi, toisen sosiaali- tai aatehistoriaksi ja kolmannen joksikin muuksi. Riitta Laitinen viittaa asiaan toteamalla, että tiede tuotetaan käytänteinä, jotka eivät selviä tutkimalla pelkästään tieteellistä diskurssia (s. 112).

Kirjan muissa osissa artikkelit ovat teemoiltaan rajallisia mutta eivät huonompia. Ne esittelevät erilaisia lähtökohtia eri aihepiireissä. Marja Tuomisen artikkeli ”Pohjoisen kulttuurihistoriasta” eli lähinnä siitä, miten Lapin historiaa on ymmärretty, karttaa viisaasti tarpeetonta konstikkuutta ja katteetonta teoreetisointia. Sitä vastoin artikkelin huomiot ovat lyijyn painavia todistamaan kulttuurintutkimuksen, ideologian ja vallan suhteista. Historiankirjoituksen länsieurooppalaiset paradigmat ovat hylkineet lähtökohdilleen vieraita asioita, ja erilaisuuksien ymmärtäminen on jäänyt kapeaksi. Poliitikkaan kirjoittaja ei pelkää johdatella; hän toteaa, että uudenlainen ”emansipatorinen” tutkimusote tarvitaan Lapin ”mentaalisesta jälleenrakennuksen” puolesta (334).

Poliittisen ohjelman sijasta se voi tarkoittaa pyrkimystä tasapuolisuuteen ja omien lähtökohtien rehelliseen itseymmärrykseen. Aivan kuten vanhastaan, myös kulttuurihistoriallisen tutkimuksen uusia koulukuntia ovat värittäneet ideologiset motiivit. Vallasta ja vastarinnasta puhutaan tänäkin kirjan useissa artikkeleissa. Suoranaisena taisteluohjelma-

na se on Kari Kallioniemen ja Kimi Kärjen artikkelissa, jossa halutaan jatkaa angloamerikkalaisten cultural studies -virtausten ohjelmia. Anne Ollila kirjoittaa, että objektiivisuuden korostaminen viittaa tutkijan haluttomuuteen arvioida tieteellisiä lähtökohtiaan (74). Näinkin usein on ollut ja on. Kuulun silti niihin vanhanakaisiin tutkijoihin, jotka katsovat, että jonkinlainen tasapuolisuuden vaatimus tieteelliselle tutkimukselle on tarpeen. Tottahan silti on, että myös talousteorian malleista näytetään usein valittavan sen mukaan, onko tutkija vallan vai vastarinnan tutkija.

Vaikeimmat ristiriitaisuudet näyttävät kuitenkin liittyvän ontologisiin ongelmiin eivätkä poliittisiin ohjelmiin. Tarkoittaanko kulttuurilla jotakin yleistä ihmislajin järjestelmää, jolla on yhteisiä piirteitä vaikkakin erilaisia muotoja, ja voiko tuon järjestelmän ymmärtää jonkinlaisena kokonaisuutena? Onko olemassa toisaalta jokin erityinen sosiaalisen piiri omine sääntöinen ja merkityksinen ja toisaalta kenties oma kulttuurisen piiri? Vieläpä pitää miettiä, onko olemassa jokin merkityksenannon taso, joka käy ylitse niin sosiaalisen, kulttuurisen kuin esimerkiksi taloudellisen vaikutusalueen. Olen taipuvainen ajattelemaan, että tavalla tai toisella merkityksenanto leimaa kaikkea inhimillistä olemassaoloa mutta tästäkin tietysti vasta kysymykset alkavat.

Ihan omansa on sen sanominen, mitä kulttuurihistoria on tutkimuksena tai tieteenalana. Voidaanko kulttuurihistoriallisen tutkimuksen lähtö-

kohtia erottaa millään yksiselitteisellä tavalla muusta historian tutkimuksesta? En usko, eikä tämäkään teos muuttaa kantaani. Yhdenmukaisten määritelmien sijasta kirjoittajakin todistelevat päinvastaisesta. Aikaisempien elitististen tai sellaiseksi ajateltujen lähtökohtien sijasta korostetaan loputonta moninaisuutta ja erilaisuutta sekä sitä, että yläluokan, säätyläisten ja keskiluokan lisäksi myös muut ihmiset ovat päässeet tutkimuksen kohteeksi.

Määritelmien tasolla tästä näyttää seuranneen vain se, että sosiaalishistoriallisen, kulttuurihistoriallisen ja esimerkiksi aatehistoriallisen tutkimuksen rajat ovat sekoittuneet pahemmin kuin veteen piirrettyt viivat. Ainakin sosiaalishistorialla ja uudella kulttuurihistorialla onkin paljon yhteiset juuret. Metodologiat eivät ole sidottuja yhteen näkökulmaan eivätkä näkökulmat vain tiettyihin metodologisiin ratkaisuihin.

Kenties omimmillaan monet kulttuurihistorialliset lähtökohdat voisivat olla joidenkin inhimillisen elämän erikoisempien piirteiden selvittämisessä. Melankoliasta kirjassa on Kirsi Tuohelan kiintoisa artikkeli. Marjo Kaartinen esittelee Judith Butlerin ansiosta tutuksi tulleen abjektion käsitteen. Se tarkoittaa iljettäväksi tulemistä tai sellaisen ilmiön syntymistä mielessämme. Suomen kielellä se lienisi kuitenkin lähempänä inhoa. Kaartinen tutkii kokemuksia naisten rintasyövästä uuden ajan alussa. Abjektio on ruma nimi mutta käsite on ajatukseltaan tärkeä. Tutkijat pohtivat harvoin pahuuden,

pelkojen ja historian kauheuksien laajempia piirteitä ja merkityksiä.

Vaikeaan aihepiiriinsä nähdessä kokoelma on yhtenäinen. Se on myös huolellisesti ja hyvin toimitettu. Jokusen huomautuksen rohkenisin tehdä. Tulevan keskustelun kannalta kenties mainittavimmaksi jää se, että kirjassa ei viitata evoluutiobiologian, evoluutiopsykologian tai muiden luonnontieteellisesti suuntautuneiden ihmistieteiden näkökohtiin. Nekin ennen pitkää puhuttanevat jopa paatuneimpia humanisteja, ja kulttuuritutkimuksen lähtökohtien kirjo kasvaa entisestään.

Toinen seikka koskee yksilön merkitystä tutkimuksen teorioissa ja elävässä elämässä. Kirjassa on mukavasti käsitelty asiaa omassa artikkelissaan, ja aiheita sivuavat myös Hanne Koivisto ja Hannu Salmi. Nykyinen tutkimustilanne viittaa kuitenkin siihen, että historian ja kulttuurin tutkijat joutuvat palaamaan asiaan paljon kovemmin äänenpainoin. Paikoin kirjasta käy ilmi sekin, että yksilöllisyyden ajatellaan edelleen syntyneen länsieurooppalaisten ihmisten mielisissä joskus myöhäiskeskiajalla tai uuden ajan alussa, mutta nämäkin teoriat ovat joutuneet mietintään.

Suomen Turussa uuden kulttuurihistorian perustuksia on rakennettu vankasti. Vuosikymmen sitten Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki toimitivat kokoelman *Kulttuuribistoria. Jobdatus tutkimukseen* (2001). *Kulttuuribistoriallinen katse* jatkaa turkulaisten ja nyttemmin myös rovaniemeläisten asiaa. Kun edellinen teos

oli vielä melko lailla erilaisten lähtökohtien artikkelikokoelma, jälkimmäisessä yksimielisyyttä erilaaisuudesta ja sellaista yksimielisyyttä tukevat teoreettiset ja keskenään ristiriitaiset näkökannat kuitenkin paradoksaalisesti tekevät teoksesta paljon yhtenäisemmän. Niinpä tuntuu kuin askel eteenpäin olisi taas otettu. Teos, jolla on hieman utuinen nimi, on myös hieman vaikea mutta sellaisia tieteelliset teokset voivat olla. Kirjalla on silti antinsa suuren yleisönkin valistuneille lukijoille, sillä monia näkökohtia esitellään ensimmäisen kerran kootusti suomeksi.

Marko Nenonen

Miten selvitä elämässä uuden ajan Ruotsissa?

Hopes and Fears for the Future in Early Modern Sweden 1500–1800. Toim. Petri Karonen. Studica Historica 79, SKS 2009. 370 s.

■ Menneisyyden tulevaisuus ja menneisyys ovat historian rakennusaineita. Vaikka ihmiset eivät ole koskaan tienneet, mitä tulevaisuus heille tuo, heillä on aina ollut siihen kohdistuvia toiveita, suunnitelmia ja pelkoja. Ne ovat olleet viime aikoina monenkin projektin ja seminaarin kohteena, ja,

kuten tämän kokoelman johdannossa todetaan, ne ovat universaaleja teemoja, joka ovat pitäneet toimessa kaikkien aikakausien ihmisiä. Puheena olevan teoksen johdannossa Petri Karonen esittää, että nämä teemat olivat erityisen huomion kohteena uuden ajan alussa ja että niiden tutkimisen kautta voidaan päästä käsiksi myös sellaisiin kokonaisuuksiin kuin ”modernin” esiinnousu tai ”yksilöllisyysden” kehittyminen.

Epäilemättä näin onkin ja siksi käsillä oleva artikkelikokoelma sinänsä on mielenkiintoinen, vaikei teoksen johdannossa ja artikkeleissa määrittellä tarkemmin sen enempää näitä tulevaisuuden toiveita ja pelkoja kuin modernia tai yksilöllisyyttäkään. Tulevaisuuden toiveet kirjassa ymmärretään erilaisina enemmän tai vähemmän suunnitelmallisina strategioina, jotka määritellään miksi tahansa inhimillisen toiminnan suunnitteluksi. Kirja summaa 2000-luvun taitteen uuden ajan alun tutkimuksen historiografisia intressejä keskittyessään yhtäältä retoriikan, verkostojen ja strategioiden tutkimiseen ja toisaalta sekä arjen että eliittien historian tutkimiseen.

Kirjan toimittajaksi on nimetty Petri Karonen. Lisäksi kirjalla on toimituskunta, jonka merkitys käytännössä lieinee ollut huomattava. Toimituskuntaan kuuluvat Karosen lisäksi Jari Eilola, Marko Hakaniemi, Marko Lamberg ja Olli Matikainen. Kirjaan kuuluu 15 artikkelia ja johdanto sekä asiasana- ja nimihakemisto.

Kirjan ensimmäiset viisi artikkelia käsittelevät eliittien

verkostoitusstrategioita ja pyrkimyksiä esittää itsensä tiettyssä valossa retoriikan ja symbolien avulla. Mats Hallenberg erittelee artikkelissaan 1500-luvun kruunun virkamiesten kirjeiden kahta erilaista ”diskursia”. Ensimmäinen niistä oli ”toivon diskurssi”, joka tähtäsi oman aseman vakauttamiseen ja tunnollisen kruunun virkamiehen ja miehekkään sotilaan identiteetin luomiseen. Toinen oli ”kurjuuden diskurssi”, joka heijasteli virkamiesten asemaa ylempien epärealististen määräysten ja alamaisten itsepinntaisen vastustuksen välissä. Näillä diskursseilla virkamiehet pysyttäytyivät kyykytysketjuissa, jossa mielistelivät ylempiään ja potkivat alempiaan. Ulla Koskinen tarkastelee artikkelissaan 1500-luvun kirjeitä kielipelinä, jolla voitiin painostaa toisia käyttäytymään ”sosiaalisten ihanteiden mukaisesti”. Anu Lahtinen esittää avioliiton solmimisen yhteydessä neuvotellut taloudelliset järjestelyt strategiana, jossa kohtasivat sekä suvun miesten ja naisten että nuorten morsiamien omat tavoitteet naisten mutta ennen kaikkea lasten tulevaisuuden turvaamiseksi. Marko Hakaniemi tutki klienttisuhteita akateemisen uran edistämiseksi ja Jan Samuelsson seurakunnan ja pastoraalioikeuksien merkitystä aateliston asemalle ja vallalle paikallisyhteisössä.

Retoriikalla ja suhteiden esittämisellä on jaksossa suurempi painotus kuin verkostojen luomisella tai toiminnalla retoriikan ulkopuolella. Tämä johtuu osittain retoriikan tutkimuksen muodikkuudesta ”kielellisen käänteen” viimeisenä

vaiheena. Osittain se johtunee myös siitä, että artikkelien kirjoittajien tutkimukset ovat olleet kehittyvissä vaiheissa kun kirjaa on kirjoitettu ja kiinnostus on siksi pikemminkin metodisissa probleemeissa kuin tulosten esittelyssä. Metodien ja tulosten erottaminen toisistaan on tietenkin keinotekoisia ja tavallaan metodinen painotus tuo jaksoon lisää tieteellistä mielenkiintoisuutta, mutta samalla se korostaa sitä, että tämä jakso kirjassa on sisäisesti hajanaisin ja myös laadullisesti epätasaisin. Vaikka kaikki jakson artikkelit käsittelevät jonkinlaisia eliittejä ja verkostoja, artikkelit eivät tunnu täydentävän toisiaan kokonaisuudeksi vaan pikemminkin esittelevän satunnaisia esimerkkejä verkostoitumisstrategioiden tutkimisesta.

Toinen kirjan jakso käsittelee vastaavasti hierarkiassa alempien tai ainakin köyhempien sosiaaliryhmien selviytymisstrategioita ja keskittyä edellistä enemmän kirjoittajien tämänhetkisten tai aikaisempien tutkimusten tulosten esittelyyn. Jakson kiinnostavin artikkeli lienee Marko Lambergin tunnolliseen lähdeyöhön perustuva ja sopivasti kontekstoitu artikkeli tukholmalaisten prostituoitujen toimintatavoista, joiden tekijä toteaa olleen olosuhteiden pakosta ad hoc -tyyppisiä lyhyentähtäimen selviytymissuunnitelmia. Jari Eilola kirjoittaa samaan tapaan kuin väitöskirjassaan juoruilusta ja leimaamisprosessista yhteisöllisenä toimintamuotona, joka ennen pitkää johti joidenkin yksilöiden pysyvään marginalisoimiseen. Myös Åsa Karlsson Sjögren hyödyntää

artikkelissaan väitöskirjassaan analysoimaansa tapausta avioliittoväkivallasta päätyen, kuten väitöskirjassaan, pitämään avioliittoa tärkeänä sukupuolten välisten valta- ja väkivaltasuhteiden säilyttäjänä uuden ajan alun yhteiskunnassa. Tämän jokseenkin synkeän näkemyksen uuden ajan alun yhteiskunnasta ja kulttuurista täydentää Kirsi Ojalan artikkeli palvelusväen mahdollisuuksista. Myös Ojalalle alempien yhteiskuntaluokkien strategiat näyttävät ensisijaisesti katastrofien väistämisen strategioina, ei niinkään keinoina luoda parempaa tulevaisuutta.

Kirjan kolmas jakso on nimetty ”käytännön politiikaksi”. Pia Einosen artikkeli muistamisen merkityksestä kaupunkikulttuurista on eräs kokoelman kiinnostavimmista sekä akateemisessa mielessä että mahdollisen yhteiskunnallisen vaikuttavuuden kannalta. Jaettu, yhteinen muistikuva historiasta mahdollisti artikkelin mukaan uuden poliittisen kulttuurin rakentamisen niissä kaupungeissa, missä yhteisesti jaettua historiallista muistia oli. Menneisyyttä käytettiin poliittisen retoriikan välineenä. Missä yhteisesti jaettua historiakäsitystä ei ollut, myös nykyisyyttä ja tulevaisuutta koskevien mielikuvien ja strategioiden luominen jäi jakautuneeksi. Heti seuraavassa artikkelissa Börje Harnesk palaa tarkastelemaan kontrolliyhteiskuntaa ja ”arjen vastarintaa”, jonka hän hieman 1990-lukulaisesti nostaa ”talonpoikaiston vaikutusvälineeksi” ”avoimen kapinan ja laillisen poliittisen neuvottelun” rinnalle. Ylätason politiikkaa taas edustaa Petri

Karonen valtaneuvoston toimintaa ja keskusteluja Uudenkaupungin rauhan alla tarkastelevalla artikkelillaan. Tämäkin artikkeli painottaa lopulta retoriikkaa. Karonen toteaa, että koska valtaneuvoston toimet olivat ad hoc -tyyppisiä, eikä aikaisemmista rauhanprosessien kokemuksista pyritty hyötymään, on vaikea puhua varsinaisesta rauhanaikaan palaamisen suunnittelusta. Aikakauden lopussa taas keskustelijat pitäytyivät vanhan retoriikan toistelussa mahdollisesti välttääkseen väärinkäytöksiä kun toimintaa myöhemmin tarkasteltaisiin valtiopäivillä. Sekä Einosen että Karosen artikkeleista avautuu relevantteja rinnastuksia nykyiseen maailmantilanteeseen, mutta keskusteluun näistä rinnastuksista ei ryhdytä eikä seläiseen edes viitata.

Kirjan neljännen ja viimeisen jakson avaa toinen kirjan historian tutkijalle sekä tieteellisesti että poliittisesti mielenkiintoisimmista artikkeleista, Jouko Nurmiainen 1700-luvun Ruotsin historian kirjoitusta käsittelevä esitys. Kun nykyään muodikasta ja ainakin jossain määrin realistista on olla pessimisti, 1700-luvun historian kirjoittajat suhtautuivat tulevaisuuteen luottavaisen odottavasti: tulevaisuus toisi epäilyksittä mukanaan edullisen yhteiskuntakehityksen ja henkilökohtaisen menestyksen. Samantapaista hyödyn ja valitukseen ajan tulevaisuusoptimismia näkee Pasi Ihalainen omassa artikkelissaan kirjoittaessaan perinteisen hierarkkisen ’yhteiskuntaruumiin’ vertauskuvien vapauden ajalla saaneen rinnalleen mekanisti-

sempia ja laajemmin luonnon-tieteellisiä vertauskuvia. Tosin varovaiseksi pakotettu poliittinen filosofiakin palasi yhteiskuntaruumiin perinteisiin vertauskuviiin kustaviaanisen itsevaltiuden kaudella. Osuuden päättää Charlotta Wolffin artikkeli 1700-luvun aateliston kokemista uhista ja aateliston privilegioiden legitiimiyden argumentaatiosta.

Viimeinen jakso on kirjan yhtenäisin ja sellaisena lukijalle palkitsevin. Vasta tässä kirjan osassa päästään myös tutkimaan sellaisia tulevaisuuden suunnitelmia, joissa näkyy todellista toivoa paremmasta, eikä pelkästään haipuva haave siitä, että edes huomiseesta selvitäisiin suuremmista katastrofeista. Tämän kokoelman pohjalta on mahdotonta pohtia, miten suuresti optimististen tulevaisuudenkuvien ja tulevaisuuden pitkäjänteisen suunnittelun osuus korostuu juuri tässä jaksossa siksi, että tämä osa kirjasta keskittyy 1700-luvun hyödyn ja valistusoptimismin aikaan ja miten suuresti se johtuu jaksossa tarkastellun lähdemateriaalin luonteesta, kohteena olevista yhteiskuntaryhmistä ja näihin kohdistuvan tutkimuksen taustalla olevista perinteistä.

Oman ilmoituksensa mukaan käsillä oleva artikkelikoelma ”fokusoi useisiin erilaisiin tapahtumiin, prosesseihin ja ilmiöihin Ruotsin valtakunnassa” (s. 10). Monipuolisuutta voi pitää kirjan rikkautena, mutta se on myös yleisesti koomateoksien suurin heikkous. Kuusitoista artikkelia on varsin monta yhteen kirjaan. Niille on vaikea muodostaa selkeää yhteistä punaista lan-

kaa. Tätä ongelmaa korostaa se, että kirjassa on kyllä yhteinen, Ruotsin 1500–1700-lukujen historian painotuksia esittelevä johdanto, mutta ei koavaa tai johtopäätöksiä esittävää yhteistä loppulukua. Samalla 1500- ja 1600-lukujen kontrolliyhteiskunta pelkoinen ja rajoitteinen ylikorostuu. Toinen artikkelien lukumäärästä johtuva ongelma on, että yksittäiselle artikkelille annettava sivumäärä jää väistämättä vähäiseksi ja artikkelien sisäinen argumentaatio täytyy supistaa siihen mahtuvaksi. Tämä on haastava tehtävä, mutta useimmissa artikkeleissa tämä on toki onnistunut. Kirja on lopulta kiinnostava kokoelma empiirisiä esimerkkejä siitä, miten uuden ajan alun yksilöt selviytyivät virkauralla etenemisestä, paikallisista valtataisteluista, köyhyydestä, vihamielisyydestä ja väkivallasta. Ja joissain tapauksissa myös kirjojensa myyntiodotuksista tai säätyprivilegioiden vahvistamisesta Kustaa III:n lainsäädännössä.

Raisa Maria Toivo

Skooterilla kohti köyhyyden tihentyvää kokemusta

Gia Virkkunen: Köyhyydestä ei puhuttu, sitä vaan elettiin.” Köyhyyden kokemus ja selviytyminen 1930-luvun pulan oloissa Suomen maaseudulla. Biblioteca Historica 127. SKS, Helsinki 2010. 295 s.

■ Gia Virkkunen tutkii vähävaraisten ihmisten elämää 1930-luvun Suomessa. Hän selvittää tapoja, joilla maaseudun ihmiset kokivat köyhyyden ja selviytyivät 1930-luvun pulasta. Erityisenä kiinnostuksen kohteena ovat maaseudun vähävaraisen väestön – pieneläjien – pulakokemukset ja kertomukset. Virkkusen tutkimus liittyy köyhyyden sosiaalishistorialliseen traditioon; runsaan muistitietoaineiston käytössä se kiinnittyy kokemushistoriallisiin tarkastelutapoihin. Tutkimuskohde muodostuu köyhyyden aineellisesta ja aineettomasta tasosta. Virkkunen tarkastelee köyhyyttä teoreettisesta näkökulmasta, johon sisältyy kolme ulottuvuutta tai tasoa eli köyhyyden taloudellinen, sosiaalinen ja kokemuksellinen ulottuvuus.

Köyhyyden tutkimuksella on Suomessa vahva traditio, joka juontaa juurensa 1800-luvun yhteiskuntatilatolliseen tutkimukseen. Lisäksi tutki-

muksesta löytyy selkeä sosiaalipolitiikan historian juonne, jota ovat vieneet eteenpäin sekä sosiaalipolitiikan tutkijat että sosiaalihistorioitsijat. Virkkusen työssä tämä suuntaus on verrattain pienessä osassa, koska hänen kiinnostuksensa kohteena eivät ole köyhäinhoidon historia ja sen organisointi vaan keskiössä ovat köyhyyden kokemukset ja ihmisten keinot selviytyä äärimmäisestä pulasta ja puutteesta.

Virkkunen jäsentää köyhyyden historian ja sosiologian kansainvälisen tutkimuskentän neljään tutkimussuuntaukseen tai näkökulmaan: rakenteellinen, kulttuurinen, poliittis-ideologinen ja toiminnallinen. Oman työnsä hän katsoo sivuavan rakenteellista lähestymistapaa ja sisältävän näkökulmia muista tutkimussuuntauksista. Virkkunen ottaa työssään vauhtia 1900-luvun alkupuolen työtilastollisista tutkimuksista ja etenkin sosiaalisista erityistutkimuksista, joissa huomio keskittyy vähävaraisten elinoloihin. Toinen keskeinen tutkimuskenttä on pulatutkimus, jonka puitteissa väitöskirjan keskeisin aineisto on kerätty. Tähän liittyvät kiistämisen kulttuuria, köyhien ihmisten arkipäivän verkostoja ja selviytymistä koskevat tutkimukset.

Köyhyyttä koskevan historian tutkimuksen kentässä Virkkusen työ edustaa mikrohistoriallista tutkimusta ja siinä nimenomaan muistitietohistoriaa. Hän tutkii köyhyyden kokemusta paikallisyhteisössä ja käyttää muistitietohistoriaa tutkimusmetodinään. Johdannossa onkin annettu

hyvin tilaa tutkimusaineistojen esittelylle ja aineistojen synnytäpoja koskeville kuvauksille, mukaan luettuna skootterilla tehdyt aineistonkeruumatkat.

Keskeisen osan mittavasta tutkimusaineistosta tekijä on kerännyt haastattelumatkoilla Alavudella, Iisalmen maalaiskunnassa ja Ruovedellä. Hän on hankkinut aineistoa sekä lama-tutkimusprojektin yhteydessä 1998–99 että omalla keruumatkalla kolme vuotta myöhemmin. Osan haastattelutavista hän on tavannut kahteen otteeseen, mikä tuo syvyyttä tutkijan ja haastateltavan suhteeseen. Haastatteluaineistoa on täydennetty lukuisista Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston ja Museoviraston muistitieto- ja keruukokoelmista. Ne antavat mahdollisuuden verrata erilaisia haastatteluaineistoja ja niiden antamaa kuvaa 1930-luvun pula-ajan köyhyydestä. Muistitietoaineistojen rinnalla on luettu paikallista ja valtakunnallista arkistomateriaalia, joka liittyy köyhäinhoitoon, sosiaalihuoltoon, työttömyyteen ja toimeentuloon. Ne kuvaavat köyhyyden ja puutteen arkipäivää aikalaisnäkökulmasta. Aineistoja on luettu rinnakkain, mutta varsinkin tilastolliset tutkimukset jäävät apuaineiston asemaan.

Keskeinen tutkimuskysymys ilmaistaan seuraavasti: ”Keskeinen kysymys on millä tavoin nämä ihmiset kokevat köyhyyden eri elämäntilanteissa, esimerkiksi koulussa ja työssä sekä pyytäessään kunnalta avustuksia.” Sen jatkoksi työn johdannossa kysytään,

”miten ja miksi näitä kokemuksia syntyi ja voivatko ne olla merkittäviä jostakin muusta kuin pula-ajan näkökulmasta?” Varsinaiseksi tutkimuskohteekseen Virkkunen määrittelee köyhyyden aineellisen ja aineettoman tason ja kysyy, millä tavoin köyhyyttä koettiin aineellisella ja aineettomalla tasolla.

Tutkimuksensa näkökulmia perustellessaan Virkkunen painottaa sekä sukupuolen että iän merkitystä. Tutkijan tekemä yhteiskunnallinen ja sosiaalinen kategorisointi pieneläjiin ja talollisiin osoittautui haastateltaville selkeäksi rajaksi, jota ei tarvinnut perustella. Haastateltavien oma analyysi sisältäpäin ja haastattelijan ulkoapäin tekemä analyysi kohtasivat toisensa.

Työn rakenne on selkeä, mutta osa pääluvuista ja niiden alaluvuista on pilkottu kovin pieniin osiin. Ensimmäinen käsitteilyluku erittelee pieneläjäperheiden arkea ja kulttuurisia malleja. Seuraava luku käsittelee pula-ajan aineellisia puitteita, johon kuuluivat ruoka, vaatteet, asuminen ja terveys. Kolmannessa käsitteilyluvussa keskitytään miesten kokemuksiin ja työn puutteeseen. Sitä seuraava luku nostaa esiin naisten työn ja köyhyyden kokemukset. Viides käsitteilyluku koskee erilaisia selviytymisen tapoja, selviytymisen polkuja ja sitä seuraava luku tarkentaa näkökulmaa köyhyyden aineettomaan tasoon, toiseuden kokemuksiin. Varsinkin ensimmäisen ja viimeisen käsitteilyluvun suhde on hankala, mikä tuottaa työhön toistoa, joka olisi ollut vältettävissä rakennetta selkiyttämällä.

Taloudellisen, sosiaalisen ja kokemuksellisen ulottuvuuden avulla Virkkunen jäsentää haastatteluja, jotka muodostavat työn keskeisimmän aineiston. Taloudellinen ulottuvuus jakaa maaseutuväestön yhtäältä omasta maatilasta toimeentulonsa saaviin talollisiin, toisaalta pientilallisista ja tilattomista koostuvaan väkeen, joka oli toimeentulosaan riippuvainen monista tulolähteistä. Köyhyyden sosiaalinen ulottuvuus pitää sisällään kertojien vanhempien sosiaalisen aseman, omat ammatit ja toimeentulotavat sekä asuin- ja perheolot. Köyhyyden kokemuksellinen ulottuvuus ilmenee tilanteina ja tapahtumina, joissa köyhyys näkyi ja joissa sitä uusinnettiin. Kokemuksellisella tasolla köyhyys ilmeni toiseutena ja rajanvetoina.

Nostamalla esiin köyhyyden aineettoman tason Virkkunen tuo uutta näkökulmaa ja systemaattista jäsennyttä köyhyyden sosiaalishistorialliseen tarkasteluun. Haastatelluaineistojen avulla köyhyyden aineettomaan tasoon pääsee kiinni paremmin kuin esimerkiksi viranomaisaineistojen avulla. Tutkimusongelmaa muotoillessaan Virkkunen löytää näkökulmansa ja pystyy perustelevaan sitä juuri kokemuksellisen tason avulla. Kokemuksen käsitettä pohditaan johdantoluvussa mm. Joan Scottiin ja Dominick LaCapraan tukeutuen. Scottin esiin tuoma kokemuksen muodostuminen ja sen merkitys on koko tutkimusongelman kannalta keskeinen, samoin LaCapran tapa puhua köyhyyden läpikäymisestä.

Työn käsitteellistämässä kokemuksen käsitettä on käytetty vivahteikkaasti. Joitakin muita, vähemmälle huomiolle jääviä käsitteitä, kuten perhe-talous, käytetään ylimalkaisesti.

Virkkunen päätyy työssään kiinnostaviin tutkimustuloksiin. Aineettoman köyhyyden analyysi on ansiokas ja loppupäätelmä toiseuttamisen kokemuksen nelitasoisesta tiheyttämisestä hyvin perusteltu. Viha ja häpeä, joita köyhäinavun tai ihmisiltä pyytämisen kokemukset tuottivat, ilmensivät syvää toiseutta, joka jätti jälkensä. Köyhyyden sukupuoli-kokemukset, joissa miesten ansiokeinot lähenivät naisten ja lasten toimeentulon hankkimiskeinoja, ovat niin ikään huomionarvoisia. Kiistämisen kulttuuri, rajanvedot ja hierarkiat ovat osa köyhyyden kokemushistoriaa, jossa myös köyhillä oli tarve vetää rajaa vielä heikommassa asemassa oleviin.

Pirjo Markkola

Natsien ja kommunistien puhdistuspolitiikka uudessa valossa

Charles B. Lansing: From Nazism to Communism. German schoolteachers under two dictatorships. Cambridge, Massachusetts-London, Harvard University Press, 2010. 307 s.

■ Kansallissosialistisen Saksan opettajakunta on ollut tutkimuksen kohteena aiemminkin. Uudessa teoksessaan yhdysvaltalaisen historioitsija Charles B. Lansing kuitenkin haastaa aiemmat tulokset väitteellään, ettei opettajakunnassa tapahtunut suurta muutosta natsien eikä itäisen Saksan kommunistien valtakaudella. Lansing on valinnut valtakunnan tason tarkastelun sijasta tutkimuksensa kohteeksi pienen, Berliinin lähellä sijaitsevan Brandenburg an der Havelin kaupungin opettajakunnan. Yhden paikkakunnan tarkastelulla Lansing pyrkii näkemään tilastojen taakse, toteutuneeseen todellisuuteen.

Voisi ajatella, että opettajien oli pakko omaksua ideologinen väritys työhönsä säilyttääkseen paikkansa kansallissosialistien koulussa ja että toisen maailmansodan jälkeinen denatsifikaatioprosessi olisi sittemmin siivonnut tällaiset opettajat kasvatustyöstä.

On myös vaikea kuvitella, että itäisessä Saksassa olisi alettu rakentaa sosialistista yhteiskuntaa natsiaikaisten pedagogien opissa. Lansing osoittaa, ettei asia kuitenkaan näin ollut: Brandenburgissa Weimarin tasavallan aikana työnsä aloittaneet opettajat saivat muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta jatkaa työtään kansallissosialistisessa Saksassa. Toisen maailmansodan jälkeen taas nekin opettajat, jotka olivat kuuluneet natsijärjestöihin selvisivät poliittisista puhdistuksista. Samat opettajat jatkoivat työtään DDR:ssä. Heidät jopa valittiin opettajayhdistysten johtoon Sosialistisen yhtenäisyyspuolueen jäsenkirjan ottaneiden nuorempien kollegoidensa sijasta.

Lansing selvittää kirjassaan mikseivät uudet vallanpitäjät edellyttäneet opettajakunnalta perusteellista kasvojen pesua. Kirjan päähenkilöiksi nousevat Johannes S:n ja Johanna M:n kaltaiset opettajat, joiden urat Lansing kerii auki 1930-luvun alusta vuonna 1953 tapahtuneeseen DDR:n ensimmäiseen vakavaan kriisiin saakka. Juuri heidän kaltaisiaan liberaaleja pikkuporvareita natsit sanoivat kitkevänsä kolmannen valtakunnan palveluksesta, ja DDR:ssä heidän edustamansa tahot leimattiin taantumukselliseksi. Kuitenkin heidän kaltaisensa opettajat toimivat suvereenisti sekä natsien että kommunistien palveluksessa, opettivat ensin rotuoppeja ja sittemmin edistivät maailmanrauhaa. Lansingin teoksesta selviää, miksi Johannes S:n ja Johanna M:n kaltaiset opettajat sopeutuivat työskentelemään diktatuureissa mutta myös se,

mikseivät vallanpitäjät onnistuneet poistamaan heitä kouluista.

Opettajakunnan pysyvyys selittyy vallanpitäjien hankaludella ulottaa otteensa paikallistasolle. Varsinkin Brandenburgin kaltaisilla pienillä paikkakunnilla natsifikaatio tapahtui epäsystemaattisesti ja sattumanvaraisesti. Opettajakunnan pysyvyydestä kertoo se, että esimerkiksi Brandenburgissa 87 prosenttia kevään 1939 opettajakunnasta oli aloittanut työnsä ennen natsien valtaannousua. Lansing osoittaaakin, että opettajakunnan vaihtuvuus natsiaikana johtui pikemminkin uranvaihdosta, vapaaehtoisesta siirtymisestä toiseen kouluun sekä sairauksista ja kuolemista kuin natsien puhdistuksista. Vain viisi prosenttia Brandenburgin opettajista joko erotettiin, siirrettiin alempiin tehtäviin tai pakotettiin muuttamaan toisaalle natsilakien seurauksena.

Vallinnut opettajapula vei terävimmän kärjen puhdistuksilta. Sota-aikana entisestään pahentunut opettajapula johti luopumiseen opettajien poliittisen luotettavuuden varmistamisesta. Pian natsit joutuivat myös päästämään aiemmin erottamiaan opettajia vanhoihin tehtäviinsä.

Lansing selittää natsien epäonnistumista selkeiden suunnitelmien puutteella. Toimenpiteistä päätettiin hetken mielijohteista. Natsijohtajat myös kamppailivat toisiaan vastaan yrittäessään saada omat kasvatushjelmansa läpi. Lisäksi sisäministeriön ja kansallissosialistisen opettajaliiton keskinäinen kilpailu esti yhtenäisen politiikan luomisen. Kun natsit

eivät voineet vaihtaa opettajakuntaa, he yrittivät saada koulun palvelemaan tavoitteitaan muuttamalla opetussuunnitelmia ja manipuloimalla opettajia opettajaliittojensa välityksellä. Lansingin mukaan suurimpia syitä puhdistusten epäonnistumiseen oli natsien liiallinen luottamus oman opettajaliittonsa kautta tapahtuvaan opettajien ideologiseen uudelleenkasvatukseen. Vaikka miltei kaikki Brandenburginkin opettajat olivat liittyneet vuoteen 1939 mennessä kyseiseen liittoon, he olivat vain näennäisesti omaksuneet sen tavoitteet. Opetussuunnitelmien muuttuminen ja opettajien patistaminen liittymään poliittisesti orientoituneeseen opettajaliittoon ei merkinnyt syvälläkävää muutosta koulutyössä. Opettajat omaksuivat työhönsä uuden koulun sisällöt mutta eivät sen henkeä.

Jos Lansing haastaa aiemman tutkimuksen näkemyksen natsi-Saksan puhdistusten onnistumisista, hän kyseenalaistaa myös kollegoidensa tulkinnan denatsifikaation toteutumisesta neuvostovyöhykkeellä. Hän osoittaa tutkijoiden luottaneen liikaa venäläisten ja saksalaisten kommunistien kykyyn toimeenpanna uudistuksia. Neuvostovyöhykkeen vallanpitäjillä oli kova halu muuttaa koulua ja opettajakuntaa, mutta natsien lailla hekin kohtasivat vaikeuksia suunnitelmiansa toteuttamisessa.

Koulutyö kangerteli opettajapulan takia, mikä pakotti uudet vallanpitäjät hyväksymään jopa entiset kansallissosialistisen puolueen jäsenet työhön. Vallanpitäjät yrittivät kouluttaa uusia, antifasistisen ideologian

omaksuneita opettajia, mutta lyhyen pikakoulutuksen saaneet Neulehrerit eivät läheskään aina päätyneet opettajiksi. Vallanpitäjien harmiksi suuri osa uusista opettajista liittyi kaiken lisäksi valmistuttuaan oikeistopuolueiden jäseniksi.

Lansing osoittaa tilastojen hämähänneen aiempia tutkijoita. Esimerkiksi Brandenburgin erottamisluvut näyttävät suurilta: vuoden 1945 elokuun alkuun mennessä 83 opettajaa oli joutunut jättämään paikkansa. Tarkempi tarkastelu paljastaa erottamisien olleen kuitenkin monesti vain väliaikaisia tai silkkaa tilastojen harhauttamista. Erotetuista miesopettajista osa eli edelleen sotavankeudessa, jotkut olivat kuolleet. Erotetuista naisopettajista monet olivat työskennelleet koulussa vain muutaman kuukauden ja osalle Brandenburg oli ollut vain välietappi pakomatalla etenevien neuvostojoukkojen tieltä. Brandenburgilaiset siis erottivat opettajia, jotka eivät olisi muutenkaan voineet jatkaa työtään paikkakunnalla.

Lokakuussa 1945 neuvostovyöhykkeen kouluhallinnon johtomies Paul Wandel opasti aluehallinnon päättäjiä ottamaan vain natsismista vapaita opettajia palvelukseen. Hän ei kuitenkaan yksilöinyt selvästi, mitkä hän laski natsijärjestöiksi ja mikä erotti aktiivisen natsin nimellisesti mukana olleesta. Tämän seurauksena aluehallinto ohjeisti paikallisviranomaisia väljemmin: opettajiksi voitiin rekrytoida myös entisiä natsseja, kunhan nämä eivät olleet kuuluneet puoluejohtoon tai toimineet puolueessa aktiivisesti. Puhdistus näytti tehokaalta, mutta vain paperilla.

Nekin opettajat, jotka erotettiin vuoden 1945 puhdistuksissa, saivat työnsä takaisin vuosien 1946–49 rekrytointitalukoissa.

Opettajakunnan puhdistamisessa kommunistit seurasiivat natsien viitoittamaa tietä: kun opettajakuntaa ei voinut vaihtaa, se piti saada toimimaan vallanpitäjien toiveiden mukaan ammatillisen järjestäytymisen kautta. Natsien opettajaliitto oli jäänyt tyhjäksi ulkokuoreksi, mutta neuvostovyöhykkeelle sodan jälkeen perustettu uusi liitto toimi aktiivisesti. Uusien vallanpitäjien kannalta ongelmana kuitenkin oli, että se keskittyi ideologisen työn sijasta opettajien elin- ja työolosuhteiden kohentamiseen sekä opettajiin kohdistuneiden denatsifikaatiotoimien pehmentämiseen – ja että sen johdossa olivat Weimarin ja kansallissosialistisen Saksan aikaiset opettajat. DDR:n perustaminen ei muuttanut tätä tilannetta. Vasta 1950-luvun alussa uudet vallanpitäjät saivat opettajaliittoon enemmistön, mutta senkin jälkeen liitto jatkoi vahvasti edunvalvontatehtäväänsä. Lansing kyseenalaistaakin kategorisen tulkinannon ammattiliitoista kommunistien käsikassaroina.

Mistä sitten selittyi opettajien innoton sitoutuminen diktatuurien ideologisiin projekteihin ja millaisia seurauksia sillä oli? Opettajien vahva ammatillinen identiteetti ja sitoutuneisuus työhön teki heistä poliittisesti mukautuvaisia. Opettajat yrittivät pysytellä epäpoliittisina ottamatta näkyvästi kantaa uuden järjestelmän puolesta tai sitä vastaan ja keskittyä työhönsä. Jälkikä-

teen tarkasteltuna opettajia voisi pitää passiivisen vastarinnan toteuttajina. Lansing ei kuitenkaan näe opettajia natsismin ja kommunismin vastaisen taistelun sankareina, sillä hänen mielestään opettajien apatia toimi kolmannen valtakunnan ja DDR:n vakauttajana. Opettajat noudattivat kuuliaisina uusia opetussuunnitelmia eivätkä osallistuneet mielenilmauksiin – yksikään brandenburgilaisopettaja ei esimerkiksi osallistunut vuonna 1953 kesäkuun 17. päivän kansanousuun.

Lansingin teos haastaa lukijan pohtimaan, olisiko opettajien pitänyt vahvemmin kantaa yhteiskunnallinen vastuunsa ja nousta vastustamaan diktatuureja. Aktiivisemmalla vastaanpanemisella opettajakunta olisi saattanut murentaa diktatuurin perustusta, saada alistuneen ja pelossa elävän kansan nousemaan aktiiviseen vastustukseen. Toisaalta se olisi myös johtanut koulunkäynnin katkoksiin ja opetuksen keskittymiseen epäpäteville opettajille.

Lansingin teos alleviivaa jatkuvuutta sekä opettajakunnan koostumuksessa että sen toiminnassa. Osittain puhdistusten epäonnistuminen selittyy saksalaisten pyrkimyksellä pitää koulut toiminnassa, osittain opettajien halulla puolustaa kollegoitaan. Stalinin diktatuuri jätti kouluun paljon selvemmat jäljet, kuten E. Thomas Ewing on osoittanut tutkimuksessaan *The Teachers of Stalinism*.¹ Neuvostoliitossa

1. E. Thomas Ewing (2002): *The Teachers of Stalinism. Policy, Practice, and Power in Soviet Schools of the 1930s*. New York ym., Peter Lang.

opettajat jopa oppivat puhumaan verkkaisesti joutuessaan puntaroimaan jokaisen sanansa ilmiantojen pelossa. Lansingin teos painottaa vahvan ammatillisen identiteetin omaavan virkakunnan merkitystä poliittisesti epävakaina aikoina. Vaikka demokratian rakenteet murtuivat, vanha opettajakunta jatkoi kasvatustyötään – vaikkakin uusien tavoitteiden suunnassa.

Jukka Rantala

Sukulaiskansan karismaattinen kansallinen vaikuttaja

Erkki Tuomioja: Jaan Tönnisson ja Viron itsenäisyys. Tammi 2010. 352 s.

■ Erkki Tuomioja on jo ehtinyt alkuaan virolaisen isoäitinsä Hella Wuolijoen inspiroimana, jos niin voi sanoa, kartoittaa henkilöhistorian keinoin ansiokkaasti Viron historiaa sen eri puolilta. Nyt on ollut vuorossa Jaan Tönnisson (1868–1941?), jonka työhuoneeseen jälkeläisensä tavoin varhaiskypsä 15-vuotias Ella Murrin eli myöhempi Hella Wuolijoki eräänä päivänä 1901 melkein pä tunkeutui ja ilmoitti tulevansa jo kuuluisuuteen nousseen Tönnissonin kansallismie-

listä politiikkaa. Tästä alkoi erikoislaatuinen ystävyys, jota kesti 40 vuotta ja jota poliittisten mielipiteiden erkaantuminen ei häirinyt.

Jaan Tönnisson oli koulutukseltaan juristi mutta hänen päätyökseen muodostui pian tarttolaisen Postmees-lehden johtaminen. Säkenöivillä kirjoituksillaan ja puheillaan kulturelli, voimakastahtoinen ja ilmeisen itsetietoinen Tönnisson kohosi vasta autonomiasta unelmoivan Viron kansallisen liikkeen keskeisimmäksi vaikuttajaksi. Myöhemmin, Viron itsenäistyttyä kivuliaan prosessin jälkeen Tönnisson toimi useaan otteeseen maan hallituksessa, sen johdossa ja myös ulkoministerinä. Hän oli myös parlamentin, riigikogun, jäsen ja kahdesti sen puhemies. Viron ”yltiöparlamentarismin” kauden päätti 1934 Konstantin Pätsin valtaanpääsy, minkä jälkeen Tönnissonista tuli rajoitetuin mahdollisuuksin toimivan opposition johtohahmo. Neuvostoliiton miehitettyä Viron Tönnissonilla olisi ollut mahdollisuus poistua maasta, mutta niin hän ei tehnyt. Hänet luultavimmin ammuttiin heinäkuun alkupäivinä 1941, mutta siitä ei ole täyttä varmuutta. Tönnissonin puoliso Hilda pääsi Ruotsiin, toimi Tukholmassa hammaslääkärinä ja kuoli 1976. Sinne päätyi myös poika Heldur, josta lopulta tuli maailman rikkain virolainen.

Tunnettua on, että Tuomioja kirjoittaa hyvin ja hänen tekstiään lukee mielellään. Tämä toteutuu Tönnisson-elämäkerrassakin. Niinpä se on myös perusteellisen tutkimustyön tulos, mille on annettava erityistä arvoa kun tietää

Tuomiojan muun toimeliaisuuden. Johtopäätökset ovat perusteltuja, maltillisia ja varovaisia. Voltairen ja Juho Niukkanen sekoittamisenkin eräisiin johtopäätöksiin kyllä sietää.

Tönnissonin toiminta lähtökohtanaan Tuomioja vertailee silloin tällöin Viron ja Suomen poliittista kehitystä, samoin hän käsittelee maiden yhteyksiä. Kritiikin sijaa ei juuri tältäkään osin löydy. Ehkä voisi huomauttaa siitä, että Suomen äärioikeiston (ns. sinimustat) tuki Viron ns. vapsien vallankaappausyritykselle 1935 ei tule selkeästi esille. Sitä sentään käsiteltiin laajasti eduskunnassa ja tekijätkin saivat asiansa loppukäsittelyn Korkeimmassa oikeudessa. Ehkä toinenkin – tosin triviaali – huomio sallitaan: päätöksen virolaisten auttamisesta 1918 teki Ingmanin hallitus, ei varovaisen Paasikiven senaatti (Tönnisson oli mukana esittämässä avunpyyntöä).

Niin kuin jo edellä on annettu ymmärtää, Tuomiojan Tönnisson-elämäkerta on mainio, lukukelpoinen kirja merkittävästä miehestä ja myös sukulaiskansan historiasta.

Pekka Harttila

Svea-mamma Suomi-neidon silmin

Ainur Elmgren: Den allrakä-raste fienden. Svenska stereotyper i finländsk press 1918–1939. Sekel Bokförlag. Lund 2008. 330 s.

■ Lundin yliopistossa tohtoriksi vuonna 2008 väitelleen Ainur Elmgrenin väitöskirja käsittelee suomalaisen lehdistön stereotypioita Ruotsista ja ruotsalaisuudesta 1918–39. Valtittuna tutkimusajankohtana ns. ensimmäisen tasavallan aikana nuori kansallisvaltio etsi identiteettiään. Sisällissodan traumaattinen muisto ei ollut kaukana ja rakentuvassa kansakunnassa olivat mukana kovin erilaiset ainekset. Lehdistössä luonnollisesti kiisteltiin nuoren valtion erilaista sisäisistä ja ulkoisista haasteista. Ruotsilla oli tärkeä osa näissä keskusteluissa – kuten Ainur Elmgren on ansiokkaasti huomannut – peilinä, pelotteena kuin esikuvanakin.

Tutkimuksen pääasiallinen lähdeaineisto koostuu Suomessa ilmestyneestä suomen- ja ruotsinkielistä kulttuurilehdistöstä laajasti ymmärrettyinä, joten tutkimuksessa käsitellään yhtä hyvin vasemmistolaisen osuuskauppaväen Elanto-lehden, pilalehti Garmin, korkealuokkaisen Finsk Tidskriftn kuin AKS:n Suomen Heimon luomia stereotypioita ruotsalaisista. Monia merkittäviä lehtiä – ja koko päivälehdistö – lois-

taa poissaolollaan, mikä on sääli, koska suppean lähde-pohjan takia kokonaiskuvaa lehdistöstä ei saada, kuten tutkimuksen otsikko antaa ymmärtää.

Väitöksen lähtökohtana on Benedict Andersonin, Edward Saidin (ja monien muiden tutkijoiden) ajatus kansallisuudesta toimintana, jolloin yhteinen tarina toteutuu kommunikaation kautta. Kansallisen identiteetin käsitys on väkisin-kin stereotypisoiva. Stereotyyppi oikeuttaa vallitsevat valta-asetelmat, estää vaihtoehtoiset tulkinnat ja myös luo ihmiselle turvallisuuden tunteen, joka nojautuu perusteetomaan uskoon yleisistä totuuksista. George L. Mosse määrittelee stereotypian muuttumattomaksi ”Toisen” esittämiseksi. Myös yhteenkuuluvuuden ja me-hengen aikaansaamisessa stereotypiat ovat keskeisessä roolissa. Elmgrenia ovat innoittaneet stereotypiatutkimuksessa erityisesti sosiologi Michael Pickering ja etnologi Thomas Hylland Eriksen.

Kahden ensimmäisen tutkimuksen teoriaa ja lähtökohtia sisältävän luvun jälkeen Elmgren käsittelee luvussa kolme ”Historian taakka” (Historiens börda) Ruotsia itsenäistyneen Suomen historiankirjoituksessa. Sekä suomalaiskansallinen että marxilainen historiankirjoitus tulkitsivat Ruotsin roolin Suomen historiassa kielteiseksi. Myös Ruotsin puolueettomuus sisällissodan aikana näyttytyi yhtä lailla kielteisenä sekä oikealla että vasemmalla. Ainur Elmgren jäsentää tutkimusmateriaalia käsitteillä heimolainen, muukalainen ja

vihollinen (*frände, främling och fiende*). Luvussa neljä Elmgren käsittelee heimolaisuutta Ruotsin kanssa (*fränskap med Sverige*), luvussa viisi muukalaisuutta Suomessa ja luvussa kuusi käyttökelpoista viholliskuvaa.

Perinteisen suomenruotsalaisten Ruotsi-kiinnostuksen lisäksi myös vasemmistolaiset kokivat sympatiaa ja heimolaisuutta sosiaalidemokratisoituvaa kansankotia Ruotsia kohtaan. Koska 1920- ja 1930-luvun Ruotsissa oli väljempi sensuuri kuin ensimmäisen tasavallan Suomessa, oli ruotsalainen lehdistö hyvin seurattua. Myös henkinen ilmapiiri oli Ruotsissa vapaampaa. Varsinkin 1930-luvulla läntinen kuningaskunta näytti vasemmiston näkökulmasta verrattomasti kauniimmalta kuin ääri-oikeiston silmissä. Ruotsin kunniasotainen menneisyys oli porvarillisille lehdistöille käyttökelpoinen, mutta Ruotsin nykyaika ja tulevaisuus vähintäänkin epäilyttäviä. Moderni ruotsalaisuus riiteli perinteisen ”gamla och fria”-tyylisen Ruotsi-kuvan kanssa. Ainoastaan matkakertomusten Ruotsi näyttytyi aina yhtä myönteisenä ja vieraanvaraisena naapurimaana riippumatta vierailijan äidinkielestä ja poliittisesta vakaumuksesta.

Suomessa muukalaisuus koettiin uhkana, koska se asetti kyseenalaiseksi koko yhteisen kansakunnan suuren tarinan. Vähemmistöt rikkoivat kuvaa yhtenäisestä kansallisvaltiosta. Ruotsalainen perintö Suomessa näyttytyi vain taakana, niin kauan kun se edusti vain ruotsalaisuutta. Osa nationalisista kirjoittajista koki

ja kuvasi Ruotsia vanhana ja dekadenttina maana. Ruotsalaiset tehtiin epäilyksen alaiseksi yrittämällä osoittaa ruotsalaisten puutteellista solidarisuuden tunnetta Suomea kohtaan.

Ironista oli, että samat ääri-nationalistiset piirit, jotka innokkaimmin lietsivät ”ryssä-vihaa” leimasivat myös Ruotsin viholliseksi. Negatiivisissa Ruotsi-kuvissa oli usein myös antisemitistisiä aineksia. Syy viholliskuvaan on Elmgrenin mielestä sivistyneistön negatiivinen kuva omasta kansasta: viholliskuviin saattoi helposti projisoida sisällissodan aiheuttamat vihantunteet. Juutalaisvastaisuuden tarkoituksena oli Ruotsi-kuvan lisukkeena lisätä kansallista yhtenäisyyttä. Epäluulo juutalaisia kohtaan oli 1930-luvulla niin suuri, että Suomen pieni islaminuskoinen vähemmistö koettiin juutalaisia yhteiskuntakelpoisemmaksi.

Väitöstutkimus täyttää kaitvaton paikan suomalaisessa historiankirjoituksessa. Suomalaisien Venäjä-kuvaa ovat tutkineet mm. Matti Klinge, Timo Vihavainen, Max Engman ja Outi Karemaa ja useat muut tutkijat. Sen sijaan suhteesta Suomen toiseen keskeiseen naapurivaltioon ja Suomen alueen historialliseen hallitsijaan on ollut 1900-luvun osalta huomattavan vähän tutkimusta. Kaiken kaikkiaan Ainur Elmgrenin väitöskirja on arvokas lisä ensimmäistä tasavaltaa käsittelevään uudempaan nationalismitutkimukseen.

Aleksi Ahtola

Uusia tulkintoja maailmanhistorian pahimmasta nälänhädästä

Frank Dirkötter: Mao's Great Famine – The History of China's Most Devastating Catastrophe, 1958–62. Bloomsbury, London 2010. 302 s.

Ralph A Thaxton, jr.: Catastrophe and Contention in Rural China – Mao's Great Leap Forward and the Origins of Righteous Resistance in Da Fo Village. Cambridge University Press, Cambridge 2008. 383 s.

■ Vuosina 1959–61 Kiinan kansantasavalta kävi läpi maanpäällisen helvetin. Kiinan kommunistisen puolueen puhemiehen Mao Zedongin johdolla käynnistyi vuonna 1958 taloudellinen ja sosiaalinen kampanja suuri harppaus, jonka tarkoituksena oli singota Kiina kehittyneiden teollisuusmaiden joukkoon ja kommunismin paratiisiin muutamassa vuodessa. Harppaus johti kuitenkin maailman historian pahimpaan nälänhätään, jossa eri arvioiden mukaan kuoli jopa 60 miljoonaa ihmistä. Tapahtumahetkellä Kiinan kommunistinen puolue kielsi nälänhädän, ja länsimaiset tarkkailijatkaan eivät olleet yksimielisiä siitä, oliko Kiinassa todella nälänhätä vai ei. Vasta myöhemmin Maon kuol-

tua puolue virallisesti myönsi nälänhädän tapahtuneen, mutta vähätteli sen laajuutta. Länsimaissa nälänhädän syyt, mekanismit ja kulku ovat tämän jälkeen olleet jatkuva tutkimuskohde. Thaxtonin ja Dirkötterin tutkimukset tarkentavat kuvaa nälänhädästä ja tarjoavat mielenkiintoisia uudelleentulkintoja siihen liittyvistä aiheista.

Thaxtonin teos perustuu pitkälti etnografiseen kenttätutkimukseen, jonka kohteena on yksi Henanin maakunnan kylä nimeltään Da Fo. Kylästä kerätyn muistitiedon avulla Thaxton valottaa suurta harppausta ja nälänhätää, mukaan lukien niiden taustaa ja seuranneita vaiheita. Thaxtonin käyttämä paikallishistoriaa hyödyntävä metodi on harvinaisen länsimaisessa Kiinätutkimuksessa, ja huolella tehty työ valottaakin useita uusia tärkeitä aspekteja.

Mielenkiintoisin on kenties analyysi, joka koskee viljelijöiden keinoja pelastua nälänhädästä, kun se iski kylään vuonna 1959. Thaxton esittää tarkasti, miten viljelijät selvisivät nälästä kiertämällä valtion asettamia viljanluovutusmääräyksiä laajan tottelemattomuuden avulla. Da Fon kylässä ne, jotka jäivät henkiin, selvisivät syömällä viljat pellosta ennen sadonkorjuuta – ja viljojen luovuttamista valtiolle. Tottelemattomuus pelasti ihmiset, on Thaxtonin perusväite. Toinen hänen esittämänsä väite on, että kommunistinen puolue menetti kansansuosionsa maaseudulla juuri suuren harppauksen takia, eikä saanut sitä koskaan takaisin.

Maon valtakauden seuraavassa suuressa poliittisessa kampanjassa, kulttuurivallankumouksessa 1966–69, maksettiin maaseudulla juuri harppauksen aikaisia kalavelkoja takaisin. Yleisempi tulkinta on ollut, että harppauksen seurauksena kollektiivinen maatalous menetti osittain kannatuksensa, mutta ei välttämättä puolue. Thaxtonin tulkinta on kuitenkin loogisempi, sillä viljelijät näkivät aivan oikein nälänhädän aiheuttajaksi kommunistisen puolueen aina Maoon asti, eivätkä syyttäneet siitä vain paikallisia kaadereita. Sitä kuinka yleistettävä Thaxtonin havainto on, on vaikea sanoa. Viljelijät kuitenkin kärsivät kaikkialla Kiinassa suuresta harppauksesta, ja Da Fon kylä selvisi itse asiassa suhteellisen vähällä.

Dirkötter käyttää työssään ensimmäistä kertaa uusia arkistolähteitä, jotka ovat viime vuosina tulleet julkisiksi. Teos pohjautuukin pääasiassa puolueen ja valtion viranomaisten suurta harppausta ja nälänhätää koskeviin sisäisiin raportteihin ja luo synkeän kuvan hallinnon toiminnasta ja harppauksen aiheuttaman kriisin laajuudesta. Dirkötterin kirjan arvo onkin hänen esiintuomisissa lukuisissa uusissa huomioissa. Ensinnäkin Dirkötter osoittaa, että suuri harppaus oli myös verinen poliittinen puhdistus. Hän arvioi, että noin 2,5 miljoonaa tavallista kansalaista kuoli sen aikana puoluekaaderien pahoinpitelyihin tai rangaistuksiin. Näin suuri harppaus oli myös yksi verisimmistä poliittisista kampanjoista Maon aikana, millaiseksi sitä ei yleensä ole mielletty.

Toinen kiintoisa arvio on, että noin 30–40 % Kiinan rakennuskannasta, erityisesti maaseudulla, tuhottiin suuren harppauksen hankkeissa – talojen mutaseinistä esimerkiksi jauhettiin lannoitteita lyeskolaisessa hengessä. Tämä harppaukseen liittyvä kansallisuusomaisuuden suunnaton tuho on jäänyt vähälle huomiolle, ja Dirkötterin tutkimus tarkentaa-kin kuvaamme suuren harppauksen aiheuttaman talouskriisin syvyydestä.

Dirkötterin heikkoutena voi pitää tutkijan lumoutumista lähdeaineistoonsa siinä määrin, että kirjan luvuista tulee osittain erilaisten kammottavien ja joskus surkuhupaisten tapahtumien ja asiatietojen luetteloita. Varsinaista uutta systemaattista tulkintaa siitä, miten suuri harppaus ja nälänhätä vaikuttivat toisiinsa ja miten puoluejohto toimi, Dirkötter ei tarjoa, lukuisia yksityiskohtia ja anekdootteja kylläkin. Hänen kirjastaan ikään kuin häviää aikajana vuoden 1960 kohdalla ja kerronta hajaantuu lukemattomiksi yksityiskohdiksi eri teemojen ja paikkakuntien mukaisesti. Lopulta hän vetää tapahtumat yhteen puoluejohdon kannalta kertaamalla vuoden 1962 tapahtumia, jolloin suuri harppaus lopullisesti haudattiin, mutta ei tuo tässä mitään uutta jo olemassa olevaan tutkimustietoon. Kirja onkin erinomainen lisä tarkentamaan kuvaamme monista harppauksen ja nälänhädän raadollisista yksityiskohdista, mutta mitään erityistä uutta suurta tulkintaa tapahtumista se ei esitä, vaikka on nimenomaan yleisesitys ”Maon” nälänhäädästä. Syyt sii-

hen, miksi nälänhätä pitäisi nähdä juuri Maon ja miksei vaikka koko kommunistisen puolueen nälänhätänä, jää myös antamatta. Jälkimmäinen olisi mielestäni kuitenkin osuvampi tulkinta, sillä koko puoluekoneisto osallistui nälänhädän aiheuttaneiden määräysten toimeenpanoon ja monin paikoin esti todellisen tilannekuvan välittymisen puoluejohdolle. Tässä mielessä Thaxtonin työ on onnistuneempi kokonaisuus, vaikka näkökulmien ja lähdeaineistojen erilaisuus tekeekin töistä vaikeita vertailla keskenään. Thaxton ei pyrikään esittämään yleistulkintaa nälänhäädästä, vain paikallisen näkökulman.

Kenties tärkein töitä yhdistävä tekijä on, että ne edustavat uutta tulkintaa suuren nälänhädän ja suuren harppauksen hylkäämisen välisestä dynamiikasta. Aikaisemmassa tutkimuksessa on usein keskitytty lähinnä syihin, jotka johtivat nälänhätään, ja sen loppuminen on useimmiten ollut tapana selittää maatalouden kollektivisoinnin osittaisella purkamisella ja tuotantotavoitteiden ja sitä myötä valtion suorittamien satojen pakko-ottojen muuttamisella realistiseksi vähitellen vuoden 1960 lopulta lähtien. Erityisesti nk. tuotantovastuujärjestelmillä, joiden kautta viljelymaa vuokrattiin takaisin kotitalouksille ja kollektivisointi käytännössä purettiin monin paikoin vuosien 1960–62 aikana, on nähty olleen tässä suuri merkitys. Kuten molemmat teokset kuitenkin osoittavat, tämä on vain osa totuutta, sillä viljelijöiden ja muidenkin oli selvittävä hengissä vähintään kaksi vuot-

ta ennen kuin nämä toimenpiteet alkoivat purra paikallistassolla.

Molemmat teokset osoittavat, että tämän ajan ihmiset selvisivät tottelemattomuudella. Tottelemattomuus johti lopulta siihen, että vientiin ja kaupungeille tarkoitettu ruoka loppui kesällä 1960 maakuntien kieltäytyessä lähettämästä sitä lisää keskushallitukselle, sillä niillä ei ollut enää mitään mitä lähettää. Viljat oli syötty pelloilla ja jakeluketjussa. Harppaus lopetettiin siten käytännössä, kun kriisiä ei enää voitu kiistää puoluejohdossa. Tosin harppauksen virheiden korjaaminen kesti ainakin seuraavat kaksi vuotta ja virallisesti sitä ei lopetettu koskaan. Tutkimukset piirtävät siten mielenkiintoista kuvaa siitä, miten tarpeeksi laaja yksilötason vastarinta, tai vain kamppailu hengissä pysymiseksi, voi lannistaa mahtavan kommunistien koneiston ja sen utopiat.

Kumpaakin kirjaa voi suositella tutkijoille ja yliopistopetukseen, Thaxtonin kirjaa kuitenkin vasta maisteritason kursseille.

Lauri Paltemaa

Jakobsonin jäljillä

Jukka Tarkka: Max Jakobson. Kylmän sodan diplomaatti. Otava, 2010. 319 s.

■ Arvioidessaan Urho Kekkosen suurta elämäkertasarjaa osa osalta Max Jakobson taisi nimittää sitä muistelmiksi, jotka presidentiltä jäivät kirjoittamatta. Luonnehdinta oli lausujalleen ominainen terävä kiteytys, joka tosin ei tee oikeutta Juhani Suomen tutkijanpanokselle: mennyt nähdään ikään kuin Tamminiemen ikkunasta.

Jakobson puolestaan on ollut itse oman uransa kirjuri. Lukuisissa teoksissaan hän on jalostanut tyylilajia, jossa aika-laistodistajan kokemukset sulautuvat analyttiseksi jäsenyukseksi historian kulusta. Synteeseissä on parhaimmillaan sellaista olennaisen tajua, jota on vaikea tavoittaa pelkästään akateemisesta kammioista käsin.

Jos on Juhani Suomi tiivistänyt Kekkosen tuoreessa Lohen suvussa yksiin kansiin, niin Jukka Tarkka yrittää vastaavaa Jakobsonin tuotannolle. Kriittinen etäisyys tekijän ja kohteen välillä on molemmissa suurin piirtein samaa luokkaa.

Kylmän sodan diplomaatti ei siis ole varsinainen elämäkerta, jonka joku kernaasti saisi tutkia ja kirjoittaa. Mutta ei myöskään ”Jakobsonin tekstikatkelmien kokoelma vaan minun kirjani Jakobsonin historia- ja yhteiskuntanäkemyk-

sestä”, Tarkka määrittelee saatesanoissa.

Asetelma ei ole lukijan kannalta ongelmaton. Kerta toisensa jälkeen tekisi mieli tarkistaa, meneekö tulkinta tai sen muotoilu enemmän Jakobsonin vai Tarkan piikkiin. Jos edellisen, niin kokeneen historiantutkijan olisi luullut oikeaseuran epätarkkuuksia tai suoranaisia asiavirheitä.

Olenaisempaa kokonaisuuden kannalta on kuitenkin Jakobsonin sijoittaminen Suomen poliittiseen historian vaiheisiin. Siinä Tarkan esitys käy lähinnä kertauskurssista, sillä kirja ei sisällä uusia yksityiskohtia eikä oikein uudelleenarviointejakaan.

Esimerkiksi Jakobsonin uran kulminaatiopiste, hävitty kilpa YK:n pääsihteerin paikasta, on kuin Kekkosen presidentinvaali 1956: äänestysten numerot ovat tiedossa, mutta tuloksen perimmäiset selitykset jäävät edelleen auki.

Jakobson peilautuu etupäässä suurpolitiikan kautta, joko sen tulkitsijana tai neuvonantajana lähellä vallan huippua. Asema ulkoministeriön henkisissä hierarkioissa jää vähälle, vaikka valppaat virkamiehet olivatkin ”kuin Summan taisteluasemissa huolehtimassa siitä, että suomalaisille jäi liikkumatilaa ja että Suomen läntinen imago säilyi”.

Yhtä sankarillinen on näkemys Elinkeinoelämän valtuuskunnasta moniarvoisen yhteiskunnan ja markkinatalouden elvyttäjänä, jos kohta sen johtaja paljastuu laaja-alaisen konsensuspolitiikan isäksi. Lempilapsensa EVAn käsittelyn jälkeen Tarkan voimat eivät sitten riitä enää erittelemään

Jakobsonin myöhempää vaikutusvaltaista lehtikirjoittelua.

Oppipoika tavoittelee tekstiinsä mestarissaan ihailemia piirteitä: ajatuksen kvanttihippyjä heikoista indikaatioista laajoihin visioihin ellei peräti henkistä akrobatiaa kansallisen tiennäyttäjän luovuutena. Paikoin tulee osumia, mutta tyyli jättää paljon myös toivomisen varaa.

Kuluneet yleistyksen maan tavoista Neuvostoliiton suhteen, muka-uskomisen muuttumisesta oikeaksi uskomiseksi ovat löysää kolumnointia. Tarkka tulee antaneeksi vaikutelman, jossa Jakobson oli suurin piirtein ainoa riittävän intelligentti ja itsenäinen luonne kohtaamaan idän ja ideologiat ilman illuusioita.

Siitä huolimatta, että tämä on selittänyt maailmalle useammin ja taitavammin kuin kukaan muu Suomen ulkopolitiikkaa ”parhain päin”. Ja syönyt lounaita viktor vladimirovien kanssa aivan loppuun asti.

Näin tuli tietysti ollakin. Menestyäkseen kylmän sodan kuvioissa piti omata yhteyksiä joka suuntaan ja mahdollisimman korkeille tahoille. Mutta kenties sitä kontaktipeliä osasivat muutkin vajoamatta hurskaaseen itsepetokseen, jopa vasemmistossa.

Kuningaslajin ykkösvelho oli Kekkonen, joka nousee kirjan toiseksi päähenkilöksi. Perusvire hänestä on positiivinen, vaan ei ilman ambivalenssia. Tarkka nimeäkin Jakobsonin hengenmaailman sankariksi J. K. Paasikiven, jonka linja oli ”tilannetietoista reaalipolitiikkaa Suomen sopeuttamiseksi jatkuvasti muut-

tuviin olosuhteisiin ja ikuisesti pysyvään maantieteeseen”.

Sitä kutsutaan valtiotaidoksi.

Mikko Majander

Urheilijakin on palkkansa ansainnut

Joseph Turrini: The End of Amateurism in American Track and Field. Champaign: University of Illinois Press 2010. 280 s.

■ Kun aikamme urheilivat sankarit valmistautuvat olympialaisiin kilpailuihinsa, he tekevät sen yksityisen ja yleisen rahoituksen turvin. Jos he vielä sattuvat menestymään kyseisissä kisoissa, sponsorit palkitsevat heidät ylenpalttisesti, ja jälleen käteissuorituksilla. Miten tässä näin pääsi käymään? Nykyajan olympialaisia elähdytti ainakin seremoniaalisella tasolla alusta asti amatööriyden kultti. Osanottajien tuli olla silkasta ponnistelun riemusta urheilevia nuorukaisia, ja 1970-luvulle saakka kansainväliset urheilujärjestöt langettivat kilpailukieltoja amatöörisääntöjen rikkomisesta. Olympiaurheilun sanottiin olevan kerrassaan mahdotonta, jos ammattilaisuus hyväksyttäisiin; ilman aatteellista perustaa ”puhdas” urheilu ”rappeutuisi” räikeäksi sirkukseksi.

Vallitsevan käsityksen mukaan Kansainvälinen olympia-

komitea (KOK) joutui 1970-luvulla tunnustamaan realiteetit eli pehmentämään olympiaurheilijoille asettamiaan kriteerejä. Vuoden 1974 jälkeen termi ”amatööri” poistui sääntökirjoista, vuodesta 1981 lähtien urheilijat saivat tallentaa tienestinsä niin sanottuihin urheilijarahastoihin, ja vuoden 1992 kesäolympialaisiin saapui ammattilaisarja NBA:n monimiljonääreistä koottu koripallojoukkue. KOK oli siten tarkistanut linjauksensa ja onnistunut tekemään kisoistaan maailman parhaiden urheilijoiden taistelutantereen tulotason katsomatta.

Tuollainen tulkinta hallitsee kansainvälistä ja kotimaistakin tutkimuskirjallisuutta. Yhdysvaltalainen historioitsija Joseph Turrini kääntää nyt asetelman ympäri kirjassaan *The End of Amateurism in American Track and Field*. Urheilupäättäjät eivät suinkaan tulleet järkiinsä omin avuin; amatöörimääräysten asteittainen purkaminen ei ollut ylätason altruistinen myönnitys. Urheilijoiden tosiasiallinen kapina pakotti johtajat antamaan periksi. Kamppailu yksilönvapauksien ja toimeentulon puolesta oli pitkä, sillä valtaapitävät tahot eivät mielellään luopuneet aatteestaan, johon vedoten he olivat tottuneet suoristamaan urheilijoiden rivit. Urheilijavastarinta jatkui vuosikymmeniä ja koostui niin oikeusjutuista, boikoteista kuin turhiksi koettujen sääntöjen avoimesta rikkomisestakin.

Turrinin näkökulma on amerikkalainen. Hän rajaa tarkastelun yhdysvaltalaiseen yleisurheiluun, kuten rajasi jo

väitöskirjassaan, johon puheena oleva monografia nojaa. Amatöörihaaveiden noin satavuotisen kauden hän taustoittaa 1800-luvun värikkäällä rahajuoksuilla, joilla oli vastineensa muissakin maissa. Urheilijat joko järjestivät kilpailunsa itse tai osallistuivat mitä kirjavimpiin kansanjuhliin, joiden kupeessa sopi kiistellä esimerkiksi etenemisnopeudesta. Siitä kaikesta teki lopun 1888 perustettu Amateur Athletic Union (AAU). Kilpailujärjestelmä yhdenmukaistettiin, ennätykset ratifioitiin keskusjohtoisesti, ja mikä tässä yhteydessä oleellisinta, osanottajille säilytettiin amatöörivaatimus.

AAU:n asema vahvistui suorassa suhteessa kansainvälisten olympiakisojen arvostuksen nousuun. Kenties pahamaineisin esimerkki amatöörikultin vaikutuksesta on Jim Thorpen kultamitalisuoritusten hylkääminen Tukholman olympialaisten (1912) jälkeen. Thorpe oli voittanut sekä viisietä kymmenottelun ja ollut vähintään Hannes Kolehmainen veroinen sankari urheilua harrastavassa maailmassa, kunnes hänen kohuttiin koonneen kourallisen dollareita baseballissa. Seuraavalla vuosikymmenellä AAU sitten itse kutsui Paavo Nurmen sisäratakiertueelle, jonka jäljiltä Nurmi oli tehnyt ensimmäisen miljoonansa, kuten Turrini arvelee (vailla tuoreita todisteita). Myös sen Turrini toteaa, että Suomi oli jo tuolloin ajamassa amatöörisääntöjen tulkintaan helpotuksia, ennen kaikkea mahdollisuutta saada korvauksia menetetyistä palkkatyöstä. Aloite uusittiin sotien jälkeen, ja jälleen tuloksetta.

Turrini nostaa nuoren amerikkalaismailerin Wes Santeen komeaan rooliin amatööriurheilun tekopyhyyden ja urheilujohdon valtapelin paljastajana. Santee kolkutteli 1950-luvulla mailin juoksussa neljän minuutin rajaa niin kuuluvasti, että AAU julisti hänet kilpailukielttoon. Siihen tämä opiskelija ei alistunut: hän haastoi AAU:n oikeuteen, koska tulkit si aina toimineensa amatööriasetusten puitteissa. Hän ei kiistänyt ottaneensa kisojen järjestäjiltä rahaa, mutta dollarit hän katsoi ansainneensa, kun huomioitiin hänen ponnistelunsa kilpailujen onnistumisen tähden. Edelleen Santee kertoi saaneensa jopa AAU:n virkailijoilta käteismaksuja.

Oikeusjuttu lopahti, sillä Santeen olisi täytynyt valaeh-toisesti esitellä muidenkin urheilijoiden rikkomuksia. Vasikointiin hän ei suostunut, ja tutkija kohottaa hänet nyt ilmeisen perustellusti urheilijoiden vapaustaistelun keulakuvaksi. Aikaisemmassakin kirjallisuudessa juuri 1950-luku on mainittu ajankohdaksi, jolloin rahapalkkioista puhuminen ei enää johtanut julkiseen häpäisyyn. Tästä kehityskulusta löytyisi lisätodisteita myös Suomesta. Toisaalta Paavo Nurmi oli jo kesällä 1925 valtameren takaa palattuaan antanut haastattelun, jossa ihailtavan suorasanaisesti tyrmättiin amatööripykälien oikeutus. Jos hyvin käy, Turrinin teos inspiroi tutkimuksen amatööriurheilun noususta ja tuhosta suomalaisittain – tutkimuksen, joka asettuisi luontevasti ruotsalaisen Karin Wikbergin väitöskirjan *Amatör eller professionist?* (2005) rinnalle.

Kuinka sitten selittyisi urheiluhurrojen kiivailu amatöörιαatosten puolesta 1970-luvulle asti? Turrini väläyttää johdannossa marxilaisvaikutteista hegemoniateoriaa, mutta jatkossa kerronta kulkee perustutkimuksen pitkän kaavan mukaisesti. Aikalaistekstejä on luettu, kokouspäiväkirjoja kar-toitettu, urheilijoita haastateltu. Vaikka niin sanotun lähdepohjan laajuudessa ei ole vikaa, tulkinnallisen viitekehyksen keveys tuottaa toistuvasti kari-katyyrimäistä vastakkainasettelua: toisaalla ovat vallantäyteiset johtajat, toisaalla taas sorretut urheilijat. Olettaa kuitenkin sopii, että Yhdysvalloissakin oli hyvässä uskossa urheilijoita holhonneita johtajia, jotka pyyteettömästi sovelsivat harhautunutta idealismiaan käytäntöön. Kenties jokunen urheilupäättäjä oli Tahko Pihkalan tavoin tietoinen amatöör-ihanteen raadollisesta syntyperästä, mutta katsoi silti avoimen ammattilaisuuden vievän olympiaurheilun hunningolle.

Näin ajatellen lopun aikoja lähestyttiin 1960-luvulla, kuten Meksikon olympiaviikkoina, jolloin urheilujalkineiden valmistajat käyskentelivät dollarinippujen kanssa ja haalivat tähtinimiä talleihinsa. Asiasta kirjoiteltiin laajalti, mikä johti poikkeuksellisen hauskaan ukaasiin: urheilijoiden edellytettiin vastedes käyttävän kansallisissa ja kansainvälisissä mestaruuskilpailuissa yksinomaan valkeita jalkineita. Vauhtiraidat tuli siis repiä tosuista ennen starttia!

Sekin päätös jäi kuolleeksi kirjaimeksi. Samanaikaisesti Yhdysvalloissa viriteltiin ammattilaisliigaa, jollainen saatiin

jalkeille kohta Münchenin olympialaisten (1972) jälkeen. International Track Association sieppasi palkkalistoilleen vaikuttavan kokoelman urheilijoita, jotka neljässä vuodessa saavuttivat tukuittain maailmanennätyksiä. Ironista kyllä, monet heistä valittivat tulotasonsa laskeneen ammattilaisuuden myötä; kannattavampaa olisi ollut sittenkin pysytellä valeamatöörinä. Kansainvälinen yleisurheiluliitto (IAAF) ei heidän ennätyksiään noteerannut, mutta juuri niinä 1970-luvun vuosina KOK siivosi säännöistään amatööri-termin. IAAF:n tapaiset järjestöt saivat muotoilla omat ”kelpoisuussääntönsä”, jotka joustivat 1980-luvulle tultaessa siinä määrin, että pikajuoksija Carl Lewis saattoi ostaa urheilijarahastoon tallettamillaan varoilla Ferrarin. Sen miellettiin kuuluvan jokapäiväisen elämän tarpeisiin. Pitkien matkojen juoksijoille puolestaan hölkkähuuma avasi

tossufirmojen tukemat markkinat; kaupunkimaratonneilla he pääsivät käsiksi isoihin rahoihin, jolloin olympialaisen loisteen vetovoima hiipui.

Siten on palailtu modernin urheilun juurille, 1800-luvun tilanteeseen eli rahapalkkioiden rehtiin hyväksymiseen. Amatöörourheilun periodi paljastuu tässä katsannossa teeskentelyä ja mielivaltaa ruokki-neeksi harhapoluksi. Siitähän ei varsinaisesti ole vallinnut epäselvyyttä aikaisemminkaan, joten Joseph Turrinin tutkimuksen suurin ansio on siinä, miten seikkaperäisesti hän osoittaa amatööri-ideologian alasajon olleen urheilija-aktivismin seurausta. Urheilijat uskoivat olevansa oikeutettuja rahalliseen korvaukseen raadannastaan, ja jokaisen johtoportaalta kiristetyn myönnytyksen jälkeen he rohkaistuvat vaatimaan uusia vapauksia.

Kirjansa päätteeksi Turrini viittaa 2000-luvun dopingprob-

lematiikkaan. Yllättävää on havaita, että hän ei tunnista suoraa analogiaa muinaiseen amatööriproblematiikkaan. Turrinin mielestä ”monet urheilijat” puolustavat nykyisiä virtsatestejä, mutta kuten hänen olisi pitänyt muistaa, vähintään yhtä usea urheilija nimellisesti puolsi rahapalkkioiden kieltämistä. Kehnosti perustellut dopingsäännöt ruokkivat nekin julkeaa valehtelua ja häpeämätöntä hurskastelua: ”puhtaan urheilijan” toivotaan tällä hetkellä kavahtavan mammonan asemesta tiettyjä lääkeaineita. Amatööri-illuusio säilyi joten kuten koossa täyden vuosisadan, kun taas dopingkontrollilla ei ole vielä ikää puoliakaan siitä. Siksi joutunemme odottamaan 2000-luvun lopulle asti ennen kuin ensimmäiset antidopingin kuulemaa kartoittavat tutkimukset ilmestyvät.

Erkki Vettenniemi